

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ

Jausz Béla kisújszállási évei

A Debreceni Egyetem és jogelődei Neveléstudományi Tanszéke pedagógiai műhelyeinek professzori korszakai közül Jausz Béla (1895-1974) pedagógusi pályájának feltérképezésére vállalkozunk. Jelen tanulmány pedagógiai tevékenységéből azt az első 16 évet igyekszik feltárni, és bemutatni, amelyet Jausz a Kisújszállási gimnáziumban töltött. Képet kapunk pedagógiai hitvallásáról, a tanítás iránti elkötelezettségéről, és arról, hogy tanítványai milyen képet őriznek magukban egykori professzorukról. Kutatásainkban jelentős szerepet szánunk a személyes visszaemlékezések írott forrásokat kiegészítő vizsgálatának, Jausz Béla pedagógiai munkásságának emlékezeti anyagok alapján történő rekonstruálásának. Forrásként használtuk fel a gimnázium fennmaradt értesítőit, az intézmény évkönyveit, levéltári dokumentumokat.

A kezdeti évek a kisújszállási gimnáziumban

Jausz Béla 1913-ban, az Eötvös-kollégiumban ismerkedett meg a kisújszállási származású Török Tiborral, akivel szoros barátságot ápoltak [1]. Az első világháború [2] harctéri szolgálatainak szüneteiben számos ízben látogatta meg Kisújszálláson Török Tibort. Itt ismerkedett meg későbbi feleségével is, Török Ilonával, Török Tibor húgával, aki tanítónőként később a helybéli Református népiskolában tanított. Így nyilvánvaló számára, hogy a háború után, 1919-ben a helyi Református Főgimnáziumba jelentkezett magyar-német szakos helyettes tanári állásra. Az egyetemi és Eötvös-kollégiumi tanulmányait, az alapvizsga letétele után, nehéz anyagi körülményei miatt nem folytatta [3]. A gimnázium 1921/1921-es évkönyve szerint az intézmény Jausz Bélát okleveles helyettes tanárként alkalmazta. (*Értesítő*, 1921/22) [4]. Kisújszállási évei alatt két szaktárgyat tanított, magyar nyelv-és irodalmat és németet. Az értesítők bejegyzései szerint heti 17–18 órában tanított. Nagyobb óraszámban tanította a német nyelvet, valamint délutánonként szakköri jelleggel tartott német társalgást is. A gimnáziumban töltött évei alatt kezdettől fogva folyamatosan látott el osztályfőnöki teendőket. Az első évtől kezdve vezette a Tanárkari jegyzőkönyveket, a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) sportegyletének és a Szabadoktatási (iskolán kívüli népművelési bizottság) helyi bizottságának volt a titkára. Az 1921/22-es tanévtől az Arany János önképzőkör vezetője volt. Évente számos ülést tartottak (az értesítők bejegyzése szerint évi 24–28 ülést!). Írásbeli műveket, szavakat bíráltak el, Madách Emlékünnepséget rendeztek, nemzeti ünnepekről emlékeztek meg.

A Kunság vidékén működő kisújszállási gimnázium a történetét 1717-re vezeti vissza. (Kiss, 1994/95: 4–9) Az intézmény több mint egy évszázadig volt a

Debreceni református Kollégium partikulája. 1894-ben vált nyolcosztályos Főgimnáziummá a helyi Református Egyházközség fenntartása alatt az intézmény, amely tanévben új épületben kezdte meg működését. Az egyházközség áldozatkészen gondoskodott a folyamatosan bővülő, egyre benépesülő iskola gyarapodásáról. Az intézmény nevezetes diákja volt Móricz Zsigmond (1896–1899 között), aki későbbi regényében állított emléket a gimnázium egykori tanárainak, és diákjainak (*Móricz*, 1956).

Jausz Béla érkezésekor Soós József igazgatta a gimnáziumot. Az I. világháború befejeződésével megtorpant az iskola korábbi fejlődése. Csökkent az iskola létszáma, változó volt az érettségire jelentkezők száma, és a tanári kar elszenvedte az 1919-es forradalom következtében állásukból felfüggesztett, nagy tapasztalattal rendelkező tanárkollegák hiányát [5].

Az elhelyezkedés körülményeire Jausz így emlékezett vissza: „*Alapvizsgáim letétele után 1919 szeptember 1-jével a kisújszállási református gimnáziumhoz hívtak meg helyettes tanárnak, amely állást anyagi okokból kellet elvállalnom*” (*Jausz*, önéletrajz).

A meghívás háttérében állhatott a helyi református esperes, presbitériumi tanácsstag, későbbi apósa, Török Imre azon szándéka, hogy fiatal, nyugati műveltséggel rendelkező, ambíciózus, német szakos nyelvtanárt vegyenek fel az intézménybe, ahol a több évtizede dolgozó korosabb pedagógusok között, ő volt az egyetlen kezdő fiatal tanár [7].

Egyházi iskoláknál három év helyettes tanári gyakorlat után véglegesítették a pedagógusokat. Az 1921-es értesítő bejegyzése szerint Jausz Béla, aki közben letette még hiányzó vizsgáit, a tantestület egyetlen fiatal tagjaként már mint kinevezett okleveles tanár szerepelt a gimnázium tanári karában. A középiskolai tanári oklevelet, a szaktárgyakból és pedagógiából kitűnő eredménnyel, a Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemen szerezte meg 1920-ban [6].

Az aktív Jausz Béla

Az iskolai értesítők szemléletes képet nyújtanak Jausz Béla iskolai és iskolán kívüli megbízásairól, vállalt tevékenységeiről, publikációiról, előadásairól. Kezdetől fogva helyi és országos kiterjedésű szervezetekben tevékenykedett. 1921-től vezette az Arany János önképzőkört a gimnáziumban. Az 1921/1922-es tanévtől a Református Nőegylet titkára volt (!) [8]. 1922-től a Községi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság titkára. Az 1923-as tanévtől az Iskolán Kívüli Oktatási Tanács helyi bizottságának főtitkára. 1929-től az Igazgatótanács tagja. 1931-től a Budapesti Philológiai Társaság tagja, 1933-tól az Országos Református Tanáregyesület választmányának tagja. Ezen egyesületek munkájában aktívan vett részt, az egyesületek összejevetelein előadásokat tartott.

1925-ben bölcsészdoktori címet szerzett a Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemen. Doktori disszertációjának címe: *A drámai cselekmény Schiller Tell Vilmosában*. Értekezése 1927-ben jelent meg nyomtatásban a

Debreceni Szemlében (*Jausz*, 1927: 303–307). Ettől az évtől kezdve német nyelvi lektorként tevékenykedett az egyetem Bölcsészettudományi Karán. (*Jausz*, személyi anyag)

Jausz Béla tevékeny szerepet töltött be a gimnázium életében. Az értesítők részletes beszámolóval szolgálnak iskolai és az intézményen kívüli tevékenységeiről. Fiatal tanárként, kezdettől fogva, iskolai ünnepi megemlékezéseket, szépirodalmi előadásokat, ismeretterjesztő felolvasásokat tartott Petőfiről, Madáchról, Jókairól, Vasváriról az iskola tornacsarnokában a diákoknak. Az iskolán kívül is vállalt előadásokat. Előadásainak témái változatosak voltak. Német irodalmi tanulmányok, a külföldi tanulmányúton tapasztalt megfigyelések a német nyelvoktatás modernizálásáról, magyar irodalmárokról való megemlékezések, módszertani írások, nevelésügyi eszmefuttatások és a cserkészlet előnyeit taglaló írások egyaránt megtalálhatóak. 1925-ben *Gerhart Hauptmannról* értekezett a népszerű debreceni népművelési főiskolai tanfolyamon. 1927-ben „*Ízlés, irodalmi ízlés és olvasmányaink*” címmel tartott a gimnáziumban előadást. Az 1929/ 1930-as Értesítő szerint az Országos Református Tanáregyesület csurgói gyűlésének nyelvi szakosztályában „*A németnyelvi oktatás és a legújabb reform*” címmel olvasott fel. Ismeretterjesztő előadásokkal szolgált a város felnőtt lakosságának a művelődését. Hat alkalommal tartott az Iskolánkívüli Népoktatásügyi bizottságban előadást az „*Érzetéről, képzetéről, és az akaratról.*” Az 1931/1932-es tanévben módszeres tanári értekezleten tartott előadást „*A német nyelvtanítás reformjáról.*” 1932-ben jelent meg a Protestáns Tanügyi Szemlében *Goethe-tanulmánya*, (*Jausz*, 1932: 5) valamint *A középfokú német nyelvoktatás két kérdéséhez* című cikke. (*Jausz*, 1932: 6) Serlegavató beszédet mondott a Bécsi Collegium Hungaricum volt Tagjai Szövetségének Serlegavató estjén, Budapesten 1932-ben. Jausz Béla érdeme, hogy kezdeményezésére indult meg elsőként a gimnáziumban a szülőkkel való szorosabb kapcsolatteremtés igényének megfogalmazása és megvalósítása. A szülőkkel való kapcsolattartásnak ez a formája korábban ismeretlen volt az intézmény pedagógusai körében. Az 1929/1930-as tanévben szülői értekezleten tartott előadást „*A cserkészlet jelentőségéről és a táborozás hasznáról*”. Népművelési bizottsági tagként beszédet mondott Kisújszálláson és Fegyverneken 1932-ben. (Az Értesítő nem tesz említést a beszéd témáját illetően.) 1933-ban tanárkari módszeres értekezleten olvasott fel „*A grammofon az élő nyelv tanításában*” címmel. 1935-ben a Protestáns Tanügyi Szemlében jelent meg egy újabb írása „*Az új középiskolai reform és a német nyelvoktatás*” címmel (*Jausz*, 1938: 18). Jausz publikációinak témái többnyire szakmódszertani érdeklődésűek voltak. Módszertani újításai a nyelvtanításban a pedagógiai kísérletezés szabadságát biztosították a középiskolai tanár számára. Próbálkozásai, írásainak témái jól illeszkedtek a kor pedagógiai periodikaiban megjelenő korszellemhez, a didaktikai igényesség, a folyamatosan fejlesztett módszertani kultúra iránti elvárások fokozódásához.

Jausz Béla kisújszállási gimnáziumi éveit az aktívan tevékenykedő gimnáziumi tanár képét vetítik elénk. Az értesítők személyével kapcsolatos gazdag bejegyzéseiből kitűnik, hogy tevékeny szerepet vállalt a diákok, a szülők, a

kollégák, a város és a szakmai szervezetek körében. Pedagógiai tevékenysége, későbbi gazdag gyakorlati példatára az itt megalapozott tapasztalatain alapult. A diákokkal való kapcsolata széleskörű volt. Osztályfőnöki, tanórai tevékenysége mellett kiterjedt a délutáni, szabadidős elfoglaltságokra is. Iskolán belüli és kívüli tevékenysége számos csomópont köré koncentrált. A szépirodalom oktatása és terjesztése, önképzőkori művelése az iskolában irodalmi témájú előadásai és német irodalomtörténeti kutatásai adták az egyik dimenziót. A német nyelv korszerű oktatása, a nyelvoktatás reformja az új középiskolai törvény szemszögéből egy másik érdeklődési terület volt Jausz számára. Bizottsági szerepvállalásai, aktív iskolán kívüli szereplése újabb lehetőséget biztosított a számára, ahol közéleti tevékenységet végezhetett, ismertséget szerezhetett.

A cserkészévek

Jausz iskolai pedagógiai tevékenységének fontos állomása a diákok tanórán kívüli nevelésének lehetősége is. A kor népszerű ifjúsági mozgalmában, a cserkészletben rejlő nevelési lehetőségeket ragadta meg, amikor elsőként szervezett cserkészcsapatot a kisújszállási gimnáziumban az 1921/1922-es tanévben. Az ifjúság szervezett keretek közti nevelési lehetőségét látta megvalósulni a cserkészmozgalomban; olyan közösségformáló tevékenységnek tekintette, amely a sokoldalú, harmonikus jellem nevelésének lehet az eszköze [9].

A kisújszállási gimnázium cserkészszervezete a 203. Bocskay cserkészcsapat nevet vette fel, és hasznos elfoglaltságot igyekezett biztosítani a diákok számára. Az újonc vizsgát Karácsony Sándor (az *Értesítő* bejegyzése szerint „budapesti főgymnáziumi tanár, a cserkészegylet kiküldöttje”) előtt tették le (*Értesítő*, 1921/22). A tagok száma, az évkönyvek adatait tekintve, évről évre nőtt, 1933-ban már 80 tagot számlált; ekkor az iskola diákjainak összlétszáma közel 300 fő volt. Az iskola életében nem tömegszervezetként volt jelen a mozgalom. Szabó Lajosné, a kisújszállási gimnázium nyugalmazott történelemtanára, a Jausz-család egykori jó ismerőse így vélekedik erről: „*Tudatos, rendszeres de óvatos gyarapító munkát végzett (Jausz), a követelmények állítása, a jellembeli feltételek, túl az anyagi lehetőségek követele határokön azt eredményezték, hogy rangot jelent a szervezet tagjává lenni*” (Szabó, 197: 311). Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a szegényebb családból származó gyerekek nem vehettek részt a cserkészcsapatban, mert nem tudták megfizetni a drága ruhákat, felszereléseket. A szervezeti életben fontos szerepet kapott az ígélet, a fogadalomtétel, a jótékonykodás és segélyezés, a nyári táborozások. Az iskolai foglalkozások a jellem-és egyéniségformálást szolgálták. A szervezett együttlétek kiváló alkalmat biztosítottak a közösségi nevelés számára. Az iskola életében, különösen az iskolai ünnepélyeken vett részt tevékenyen a csapat, például az ünnepségek rendjének biztosításában. A város társadalmi és hazafias egyesületeinek ünnepélyein is szerepelt a csapat, rendezői és rendfenntartási munkával. Az érzelmi nevelést szolgálta az évente megrendezett karácsonyi ünnepség, amely alkalmakkor szegény családokat ruházattal és élelmiszerekkel segélyeztek, és a hagyományos, éves jótékonykodás, amikor

pénzadományt osztottak szét különböző céllal. A táborozás költségeit a minden télen megtartott műsoros tábori élménybeszámolóval kívánták csökkenteni.

Jausz Béla cserkésztszti minőségében rendszeresen tartott foglalkozásokat, elméleti, gyakorlati ismereteket követelő próbákra készítette fel a tagokat. A nyári nagy programokat a városi erdőben tartott egy-két napos próbatáborokkal készítette elő. Jausz Béla, saját bevallása szerint is, szívesen sportolt, vett részt kirándulásokon ifjúkorában, Sopronban. Így írt erről, *Életemről, munkámról* című a *Pedagógiai Szemlében* megjelenő önéletrajzi visszaemlékezésében: „*Nem volna teljes a kép ifjúságom folyásáról, ha nem említeném meg a hegyekben tett hatalmas sétákat, kirándulásokat, a májustól szeptemberig tartó úszó edzéseket, vizilabda mérkőzéseket, vagy a nagy vakációkban tett apróbb-nagyobb utazásokat*” (Jausz, 1963: 546). Így nem állt tőle távol a cserkészmozgalomnak ez a területe. A választott cserkésztszttel szembeni fő követelmény az volt, hogy rátermett szervező legyen. Jausz személyében ezt megtalálták. Csapatvezetői irányításával a diákok 2–3 hetes nyári táborozásokon vettek részt az ország különböző területein: Bükk, Gödöllő, Tiszaroff, Abádszalók, Dunavecse, Törökszentmiklós, Balatonalmádi, Parád, Tiszalök. 1923-ban Németországi erőtáborba utaztak 11 taggal. 1928-ban a cserkészcsapat két tagja az Angliában rendezett dzsemborin (cserkésztalálkozó) vett részt. A kiadások egy részét a csapat rendezvényeinek bevételéből igyekeztek fedezni.

Az 1925-ös tanévben a cserkészcsapat munkáját Ady Lajos tankerületi királyi főigazgató is megtekintette. Az 1929/1930-as tanévben szülői értekezleten Jausz Béla előadást tartott a szülőknek a cserkészlet jelentőségéről és a táborozás hasznáról. Rendszeresen tartott beszédeket a cserkészcsapat ünnepélyein. Az 1931/1932-es tanévben a IX. Cserkészkerület Ellenőrző megbízottja lett. 1933-ban 36 kisújszállási cserkészzel részt vett a Gödöllői Kastélyparkban megrendezett 4. Világdzsemborin. A magyarországi Világdzsembori programját maga a mozgalmat alapító, egykori búr háborús hős, Lord Robert Baden-Powell nyitotta meg [10]. A Táborparancsnok gróf Teleki Pál volt; az amerikai cserkészek beszámolójából tudjuk, hogy a tábor Horthy Miklós kormányzó is meglátogatta. A tábor programjaként számos kirándulást szerveztek az ország különböző településeire. A rendezvényen 46 ország 26000 cserkésze vett részt, amelynek fele Magyarországról érkezett.

A csapat vagyona folyamatosan nőtt. A kisújszállási cserkészcsapatot alapító Jausz Béla távozásakor jelentős összeget hagyott a csapat pénztárában. Az 1934/1935-ös tanév végén, Jausz távozásakor a csapat vagyona 3714 pengő 12 fillér volt (*Értesítő*, 1934/35: 28). A csapat irányítását egykori tanítványaira, későbbi kollégáira bízta Horváth Albert, Borbély András, Kenyey Zoltán. Amikor Jausz elment, némi hanyatlás állt be a csapat aktivitásában – véli dr. Szabó Lajosné –, noha Jausz igyekezett kinevelni a megfelelő utódokat, akik diákként, majd egyetemistaként és tanárként jártak a nyomában (*Szabó*, 1975: 312). Az *Értesítő* bejegyzése szerint a cserkészcsapat parancsnokságát Borbély András cserkésztsztnak adta át Jausz, aki az iskola egykori növendéke, Jausz-tanítvány volt; fiatal tanár, akit az 1931/1932-es tanévben a cserkészcsapat helyettes

tanárának neveztek ki. Az évkönyv a következőképpen emlékszik meg Jausz cserkész tevékenységéről: „*Dr. Jausz Béla, ki a csapatot megalakulásától kezdve nagy agilitással, lelkes buzgalommal, páratlan hozzáértéssel vezette. Cserkészeinek, nagyoknak és kicsiknek ragaszkodó szeretete és a szép cserkészmult nem engedik, hogy a parancsnok visszavonuljon a cserkészmunkától. Mint a csapat tiszteletbeli parancsnoka, mint vármegyei ellenőrző tiszt és régi tapasztalt vezető, továbbra is a helybeli cserkészlet legfőbb vezetőjeként a cserkészmunka irányítója marad*” (Értesítő, 1935/35: 28).

Jausz Béla későbbi tanulmányaiban is hangot adott annak a véleményének, hogy a cserkészletet kiváló személyiségformáló eszköznek tekintette: „... a cserkészlet az a keret, amelyen belül egyfelől a vezetőknek, tanárnak a legtöbb módja nyílik az ifjúság érzés-és gondolatvilágához való férközésre, másfelől a vele szemben felmerülő követelmények kitűnő előmozdítói az igazi nevelői személyiség kialakulásának” (Péterffy, 1939: 141).

Az internátusi nevelés létrehozása a kisújszállási gimnáziumban

Jausz nem csak a cserkészélet területén végzett aktív munkát. 1928. november 1-jétől 1929. május 15-ig tanulmányi szabadságon volt Bécsben és Németországban. Megpályázta és elnyerte a VKM által kiírt bécsi Collegium Hungaricum állami pályázatát, és tanulmányozta az osztrák, valamint a német iskolarendszert. Bécsi, berlini, hamburgi iskolákat, internátusokat látogatott meg. Órai, iskolai, intézményi látogatásai alkalmával a német irodalomtörténet elméleti és gyakorlati pedagógiai kérdéseivel, a modern nyelvoktatás módszertanával foglalkozott. A tanulmányútról visszatérve írta meg „*Állami internátusok Ausztriában és Németországban*” című esszéjét, amely az 1928/1929-es évkönyvben jelent meg (Értesítő, 1928/29: 3–21). Tanulmányában kimerítő részletességgel számolt be a német nyelvterület iskoláinak internátussal rendelkező szervezetéről, felépítéséről, működéséről, életéről és munkájáról, a nevelésben betöltött szerepéről. Írásával, a látottak részletes elemzésével, maradandó érdemet szerzett a helyi gimnázium internátusi nevelésének kialakításában. Tanulmányának célja és aktualitása az volt, hogy a kisújszállási gimnázium történetében régóta tervezett internátus megnyitása előtt elmondhassa tapasztalatait, megoszthassa a látottakat kollegáival. A következő tanévben (1929/1930) került sor az internátusi nevelés elindítására az intézményben, amelynek gyakorlati megvalósulásában a Jausz által megfogalmazottak jelentős szerepet játszottak. Jausz tanulmányában óva intett a külföldi példa helyi szokásokat figyelmen kívül hagyó, kritika nélküli másolásától. Így fogalmazta ezt meg: „... ha az itt tapasztaltakat a legapróbb részletekig utánózni vagy átvenni nem is lehet, (különben is veszedelmes dolog idegen intézmények kritikátlan átültetése), mégis csak [...] adódnak olyan általános alapelvek, amelyek hasznára válhatnak részint azoknak, akik ez internátusban az ifjúság nevelésével foglalkozni fognak, részint magának az intézmény szervezetének” (Értesítő, 1928/29: 3).

A tanulmányban röviden áttekintette az internátusi nevelés történetét. Példákat sorakoztatott fel az internátusok német neveléstörténetben betöltött szerepéről. Igyekezett objektív képet festeni az internátusi nevelés lehetőségeiről. A közösségi nevelésnek ilyen irányú megvalósításakor egyaránt felsorakoztatta annak előnyeit és hátrányait. *„Tagadhatatlan azonban, hogy épen a régebbi rendszerű internátusokban gyakoriak és megokoltak voltak a panaszok. A nagy tömeg, amelyet nem mindig ellenőriztek megfelelő számban és megfelelő szeretettel, (Nem hangsúlyozható eléggé, hogy épen az internátusi nevelésnél játszik legnagyobb szerepet a nevelő szeretete az ifjúság iránt, hiszen a szülői szeretet és annak mindenre kiterjedő gyengéd figyelmét kell a nevelőnek pótolnia. Jausz Béla lábjegyzetben jelölt megjegyzése.) oka annak, hogy oly hibák kaptak lábra, amelyek komolyan veszélyeztették a nevelés eredményeit...”* (Értesítő, 1928/29: 7).

Írásában Jausz ismertette a jelen internátusainak Ausztriában és Németországban látott új lehetőségeit, módozatait. Kiemelte, hogy a múlt tapasztalataiból okulva a mai osztrák, német internátusok már nem nagy létszámúak, inkább a családi jelleg az elterjedt. *„Manapság még a nagy internátusokban is inkább a családi rendszerű beosztásra térnek át, hogy egyesítsék a közös nevelési forma előnyeit a családi nevelés előnyeivel”* (Értesítő, 1928/29: 7–8). Jausz, aki gyakorló pedagógusként maga is sokat foglalkozott a diákokkal tanórán kívül, tanulmányában szólt az ifjúság szabad idejének eltöltési módjairól, sportolási lehetőségekről, műhelymunkákról, önképző körökről színi előadásokról: *„... s általában véve az ifjúság nemes és célszerű foglalkoztatása a jelszó”* (Értesítő, 1928/29: 8). Szólt az intézetek nevelői ellátottságáról, az itt dolgozó fiatal tanárok, tanárjelöltek nevelési elveiről. A látottakkal való egyetértés, a nevelői humánus tükröződik sorai között. *„... Ezek a fiatal tanárok, [...] tanárjelöltek, akiket egyrészt igyekeznek is megválogatni, másrészt meg közelebb állván a növendékekhez korban, jobban megértik lelki életüket, esetleges vívódásait. Szabad idejüket, délutánjaikat – a nekik is kijáró szabad időn kívül – kötelesek a reájuk bízott gyermekekkel tölteni, nekik tanulmányi ügyekben segítségükre lenni, őket iskolán kívüli foglalkozásukban józanul irányítani. A legtöbbje szeretettel végzi ezt a munkát, igazán szoros kontaktusban áll növendékeivel, akik nemcsak ügyes-bajos dolgaikat, hanem nem egyszer komoly lelki problémáikat is (pedig aki az ifjú lelket ismeri, tudja, hogy ez nagy szó!) nyugodtan tárgyalják meg az ilyen megértő nevelővel. Amelyik nem válik be, hiszen nem mindenkinek adatott paedagógiai érzék, hamarosan megérzi e hiányt és elhagyja ezt a nagy türelmet, nagy megértést és főleg ifjúság iránti szeretetet követelő állást”* (Értesítő, 1928/29: 9–10).

A Kisújszálláson induló internátus is alkalmazta ezt a Jausz Béla által feltérképezett és megfigyelt gyakorlatot. Az új intézményben az iskola egykori Jausz-tanítványai, fiatal egyetemest végzett kezdő tanárkollegák vállaltak nevelői megbízást Borbély András, Juhász Imre, Kenyey Zoltán személyében.

Jausz írásában továbbá említést tett az internátusi intézmények belső felszereltségéről, sportolási lehetőségeiről, kötött napirendjéről, a nevelők juttatásairól, a diákoknak fizetendő díjakról. Tapasztalatainak értékelésével tudatosan szolgálta az újonnan szerveződő kisújszállási internátus indulását, a

közösségi nevelési elvek alkalmazását. „Fenti tapasztalataim megerősítettek abbéli felfogásban, hogy az internátusi nevelés nemcsak, hogy nem áll ellentétben a modern paedagógia elveivel, hanem azok megvalósítására sok tekintetben épen jó lehetőségeket nyújt. Tagadhatatlan hogy a szigorú napi rend a munkaidő helyes beosztására és alapos kihasználására, szorgalomra és gyorsaságra szoktatja a gyermeket. A közösség élete, amely nem tűr egyéni tulkapásokat, egyszerűségre nevel, megtanít a közösség törvényeinek tiszteletére és a szociális érzéket fejleszti. Az a kényszerűség, hogy a közösség rendjének fenntartásán az egyesnek is munkálkodnia kell, a felelősség érzetét, az önállóságot és az akaraterőt növeli, nem is szólva arról, hogy a társas élet folytán már itt kitűnnek azok, akikben vezetői hajlam van” (Értesítő, 1928/29: 20–21).

Írása mértéktartóan szemlélte a látott példákat. Józanul értékelte az intézmények gazdag felszereltségét, de felhívta a figyelmet a hiányosságokra is. Különösen érzékenyen érintette, és kellő kritikával bírálta a könyvtár ellátottságának a hiányát. „Azonban [...] hiába kerestem a mi iskolánkban olyan szépen fejlett ifjúsági könyvtár intézményét: van ugyan itt is ilyenforma könyvtár, de a tanárral együtt és bizony elég szegényes állapotban” (Értesítő, 1928/29: 14).

Az egykori diákok méltató emlékezete

Jausz Béla 1919. szeptember 1-jétől 1935. június 30-ig volt alkalmazásban a Kisújszállási Református Egyház fennhatósága alá tartozó gimnáziumban, mint gimnáziumi rendes tanár[11]. 1935. július 1-jétől a VKM fennhatósága alá eső Debreceni Középiskolai Tanárképző Intézet alkalmazásában állt, tanári minőségben. A kisújszállási évkönyv mértéktartással, szűkszavúan tett említést Jausz Béla távozásáról. „Dr. Jausz Béla kartársunk 16 évi itteni működése után lemondott, mert az állami tanárok státuszába neveztetett ki. A magyar és német nyelvet tanította a modern pedagógia minden eszközének felhasználásával. Mint tanár a szülők és tanítványok háláját, mint kolléga, mindannyiunk megbecsülését érdemelte ki. Rendes munkáján kívül 15 éven át vezette a cserkészetet, ezen a téren is értékes munkát végzett” (Értesítő, 1931/32).

Jausz Béla pályájának ismerői pedagógiájának gyakorlatias jellegét, a tanítványok feltétlen tiszteletét, a diákok szeretetét emelik ki. Későbbi egyetemi tanítványai hangsúlyozzák, hogy a nevelésméleti problémákat/felvetéseket számtalan gyakorlati példával volt képes alátámasztani, és a vizsgák alkalmával is ezt a gondolkodást várta el a hallgatóktól [12]. Ezek a valós gyakorlati példák tették hitelessé, támasztották alá mondanivalóját. Az itt töltött 16 év tevékeny, alkotó gyakorlati munkája során építette fel, alkotta meg pedagógiai elveit, szerzett életre szóló tapasztalatokat a nevelésről. Így vélekedik erről dr. Szabó Lajosné, az egykori kisújszállási tanítványok, kollégák visszaemlékezései alapján: „Hitt a példa nevelő hatásában, mert megbizonyosodott róla. Önállóságot, kezdeményezést kell várni a tanítványoktól, fontos helyre tenni a testi nevelést, hangoztatta, gyakoroltatta ezt is. Mindig, minden körülmények között megőrizte tiszteletet

követelő tanáregyéniségét, jellemes volt és jellemességet követelt. Pedagógiai elveinek alfája omegája, amit többször, több helyen is megfogalmazott kisújszállási éveiben: csak az lehet jó nevelő, aki szereti a gyermeket. Ez volt az ő vonzó egyéniségének a „titka”, magas színvonalú követelményrendszere, távolságtartásra készítő mértéktartása mögött érezték tanítványai a belőle sugárzó szeretet” (Szabó, 1975: 316). Ő maga is sokat hivatkozott a Kisújszálláson aktív középiskolai tanárként szerzett, valódi helyzetekben kipróbált gyakorlati tapasztalataira. Azt a tényt, hogy a pedagógia elméleti kérdései mellett Jausz fontosabbnak tartotta az életszerű helyzetekben megtapasztaltakat, egykori tanítványai, rokonai, és ő maga többször is megemlítette. „Aki ezt nem élte végig – nem egy-két éves vagy még annyi ideig sem tartó »látogatással« az iskolában, amiként Bolond Istók kukkantott be Debrecenbe, hanem hosszú-hosszú évek folyamatos tapasztalatával, az szerintem nem is tudja igazán, mi a tanári nevelői munka szépsége. Egy, kettő, tíz, ötven gyereken nem lehet alapos pedagógiai tapasztalatokat gyűjteni, sem egy, sem 2-3 év alatt. Lehet egyes eseteket megismerni, de nem lehet nevelői rendszert önmagukban kialakítani, hisz még így is – öreg fejjel is – hányszor jön rá az ember arra, hogy ezen a pályán sohasem lehet a mesterséget teljesen és tökéletesen kitanulni” (Jausz, 1963: 548). A Pedagógiai Szemle szerkesztőbizottságának felkérésére 1963-ban Jausz Béla így összegezte kisújszállási tevékenységét. „Életemnek örökké szép emlékei maradnak azok az órák, amelyeket a pályakezdés ez első nehéz éve alatt és később is, tanárkari jegyzőség, osztályfőnöki munkák, állandó anyagtanulás, készülés közepette, később egyetemi munkám mellett is, a »kunfajta, nagy szemű legény«-kék között töltöttem, a nyelvtani fogalmak nem könnyű rejtélyeit bogozva a 11 évesekkel, vagy a Toldi szépségét élvezve a IV. osztályban, Ady rebellis verseit izlelgetve a nyitott eszű öregebbekkel, vagy halomra döntögetve az alföldi parasztyerekek bikkfanyelvéről költött tanári meséket fonetikai oktatásra, sokszor hanglemezre támaszkodó kiejtés tanítással, következetes módszeres munkával, amikor másfél évi német tanulás során például öt órai munka után oldalhosszú nehéz Lessing mese már feldolgozott szövegét mondták el kifogástalan intonációval és mondatmelódiával elejétől végig, könyv nélkül kórusban. Vagy sorolhatnám még a tanári munka sok-sok örömét: az egymáson segítség remekbe szabott példáit, az ifjú feltárulkozás szép perceit, egy-egy iskolai ünnepély, ifjúsági színelőadás megrendezésének izgalmas napjait, nyári tiszai vagy balatoni táborozások életerőt pezsdítő heteit, vagy idézhetném egy-egy érettségi szép feleleteit, érettségi bankettek vidám hangulatú fogadkozásait, érettségi találkozók szemérmes vallomásait diákkori emlékekről” (Jausz, 1963: 548).

A kisújszállási gimnázium tanári kollektívája mai napig ápolja Jausz Béla emlékét. Az intézmény 1975-ben megjelent Jubileumi Évkönyvében (Szabó, 1975: 308–317), valamint az 1994/95-ös *Értesítőben* (Kiss, 1994/95: 38–44) Jausz Béláról egy-egy tanulmány állít emléket az egykori tanítványok, kollégák, ismerősök visszaemlékezéseire, korabeli értesítőkre támaszkodva. Jausz Béla születésének 100. évfordulóján Jausz gimnáziumi tevékenységének, emlékének tisztelegve, tanári értekezleten tartottak felolvasóulást. A közeljövőben emléktáblát

kívánnak állítani a gimnázium épületében Jausz személye, az intézményben végzett pedagógiai tevékenysége tiszteletére.

Az intézmény nyugdíjas pedagógusai, a gimnáziumi Öregdiákok köre, Jausz egykori tanítványai egyöntetűen úgy vélik, hogy kivételes intellektusú személyében, nyugatias gondolkodásában, megjelenésével, az általa képviselt klasszikus műveltséggel, egy ambiciózus, a pedagógiai, módszertani, nevelési problémák, nevelési helyzetek iránt nyitott fiatal kolléga érkezett 1919-ben a kisújszállási gimnázium tantestületébe. Indíttatásában közrejátszott német származása, világlátása, nyelvtudása, a családtól kapott szellemi örökség, a soproni urbánus életmód (az ősi város patinás, nyugatias kultúrája, irodalmi körök, koncertek, aktív kulturális-és sportélet), a nagyhírű Eötvös-kollégiumi műveltség.

A forradalom után kaotikus állapotba került kisújszállási gimnáziumba (szétzilált, koros tantestület, szakos pedagógusok hiánya, nyomasztó légkör) érkezett a kiemelkedő tehetségű és műveltségű, fiatal Jausz Béla. Későbbi külföldi útjai, tanulmányai, kezdeményezései, nyitottsága bizonyították, hogy személye jó választásnak bizonyult a Református egyházközség számára. A visszaemlékező pedagógusok, tanítványok véleményét összegyűjtve, a Jausz családot ismerve így vélekedik erről tanulmányában Szabó Lajosné: *„Szellemében, módszerében, megjelenésében más, mint az itt megszokott. Akik valaha is ismerték, nem csodálkoznak azon, hogy az ifjúság körében rövid idő alatt követendő példakép lett. Varázsa alól nem tudtak szabadulni a kisdíjak sem. Igényes volt önmaga iránt, igényes volt tanítványai iránt, s azok igényes szigora, kiegyensúlyozott komolysága mögött érezték, szereti bennük a ma gyermekét, tiszteli bennük a holnap emberét. Legnagyobb nevelőereje a példának van, ezzel a nagy lehetőséggel élt és hatott [...]. Rajongó diákjai még mozdulatait, mértéktartó eleganciáját is igyekeztek utánózni, amint azt öregedő korukban a gimnáziumi évek kedves emlékeit idézve ma már szégyenkezés nélkül bevallják”* (Szabó, 1975: 309–310). Az egykori tanítványok visszaemlékezését támasztják alá Jausz későbbi gondolatai. *„... amint vallottam és tanítottam is mindig, hogy a pedagógus csak akkor kerülhet közel a gyermekhez, ifjúhoz, ha a várt bizalom fejében emberi magamagát is megláttatja velük, s a tanár-tanítvány viszonyon túl legbensőbb gondolatait, érzéseit is feltárja a rája bízottak előtt, és így könnyíti meg nekik, hogy kinyúljanak segítségre kész keze felé”* (Jausz, 1963: 545–546). *„A pályakezdés nehézségeit nagyon is éreztem. Gyakorlat nélkül, mindenfajta pedagógia és pszichológiai elmélet ismerete nélkül cseppentem bele a tanításba, pusztán azokra az emlékekre támaszkodva, amelyeket saját diák-és és egyetemi éveim nyújtottak. Egy esztendő után már annyival volt könnyebb a helyzetem, hogy a pedagógiai vizsga anyagának megtanulása mégis csak nyújtott bizonyos elméleti alapokat. Ezek tudatosítottak bennem sok olyan eljárást, amelyet részint ösztönösen, részint pedig – kissé tán furcsán hangzik – katonaéveim tapasztalatai alapján alkalmaztam. [...] hiszen kiskoromtól kezdve érdekelt mindig az emberek sorsa. Így aztán nem volt nehéz átállni az ifjakkal és gyermekekkel való bánásmód fogásaira, hiszen ők is megéreztek a feljűk fordulás őszinteségét”* (Jausz, 1963 547).

JEGYZETEK

- [1] Jausz Béla a Budapesti Bölcsészettudományi Karon magyar-német szakos tanárjelöltként, mint az Eötvös Collegium tagja 1913-ban kezdte meg egyetemi tanulmányait. A collegiumba a szintén soproni születésű Gombocz Zoltán, az Eötvös Collegium oktatója, későbbi igazgatója hívta meg. Itt Jausz Béla szobatársa Török Tibor, az irodalmat, zenét kedvelő, és művelő kisújszállási református esperes, Török Imre fia volt. Török Tibor a debreceni Tanítóképző tanára, majd igazgatója lett.
- [2] Jausz Béla Eötvös Collegiumi egyetemi társaival együtt önként jelentkezett harctéri szolgálatra. 1914 szeptember 26-tól 1918 december 10-ig töltött katonai szolgálatot a 24. Tábori Tüzérezrednél. 1915 októberétől 1918 októberéig orosz, és olasz harctéren szolgált. Katonai rendfokozata 1918 február 1-től főhadnagy, 1935-től tartalékos százados volt.
- [3] Édesapja, Jausz Vilmos evangélikus teológiai, akadémiai tanár, a Soproni Evangélikus Theológia tanára váratlanul elhunyt 1913-ban, édesanyja Wulsten Emmy, háztartásbeli, szerény nyugdíjjal, négy kiskorú gyermekkel maradt özvegy. Katonai szolgálata közben tanulmányi szabadságon Jausz Béla egy szemesztert hallgatott az egyetem. Alapvizsgáját 1919-ben tette le.
- [4] Az I. Világháború miatt az 1919/1920-as tanévben az Értesítő nem jelent meg. Jausz Béláról az első bejegyzés az 1920/1921-es Évkönyvben szerepel.
- [5] Az érettségi elnököket református iskolák esetében, a kor szokásának megfelelően a helyi református lelkészek látták a vizsga után vendégül. Jausz Béla gimnáziumi tanársága idején rendszeresen volt érettségi elnök a hajdúböszörményi születésű Baltazar Dezső Református püspök, aki ilyen alkalmakkor Török Imre, és Jausz Béla társaságában vendégeskedett a Török családnál. Jausz Judit közlése.
- [6] Török Imre debreceni iparos családból származó, elsőgenerációs értelmiségi, református lelkész, hatásos prédikátor. Kiváló irodalmár lévén értékes kulturális életet teremtett a református közösségben. Ifjúsági színműveket írt, mutatott be, kalendáriumot szerkesztett. Nagyon sok szál fűzte a Horthy-családhoz. Ez a jó kapcsolat mindvégig megmaradt, a Horthy család támogatta a Török családot, a Református Egyházközséghez tartozó iskolákat. Török Imre a későbbi Dr. Horthy Szabolcs Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei főispán magánnevelője volt annak kisiskolás korában. Jausz Béla ebbe a pezsgő kulturális közegbe könnyen be tudott illeszkedni. Jausz Béla 1920-ban feleségül vette Török Imre lányát, Török Ilona tanítónőt. Egy gyermekük született 1921-ben, Jausz Judit néven.
- [7] Oklevél kelte: 1920. december 11. Oklevél száma: 25-284/1920. Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem, Humánpolitikai Osztály.
- [8] A kor szokásainak megfelelően a Nőegylet Elnök Asszonya mellé kellett egy agilis, alkalmas férfi a tényleges munkára (szervezés, adminisztráció).
- [9] Az alapító Lord Robert Baden-Powell of Gilwell nevelési módszere szerint a cserkészmozgalom célja a komoly jellemnevelés, egészséges testedzés és gyakorlati ügyességfejlesztés által jó honpolgárokká nevelni a cserkészeket

helyi, nemzeti és nemzetközi közösségek tagjaiként. (Sík, 1998) A hazai sajátosságokkal kiegészítve a magyar cserkész nevelésének a célja: „Legyen minden magyar utód különb ember, mint az apja volt!-mondja Vörösmarty. {...} Különb ember és különb magyar – emberebb ember és magyarabb magyar: ebben lehet legrövidebben összefoglalni a magyar cserkészideált.” (Sík, 1998 19)

A cserkészzet hazai irányító szerve a Magyar Cserkészszövetség volt, amely élén országos főcserkész állt. A mozgalom a Vallás-és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt működött.

[10] A 4. magyarországi Világdzsembori programjáról részletes leírás az amerikai résztvevők által kiadott visszaemlékezésben olvashatunk. James E. West: The Scout Jamboree Book. American Scouts at the 4th World Jamboree. <http://pinetreeweb.com/1933-wj4-sjb-introduction>. Letöltés dátuma: 2010. november 26. 10. 53.

[11] Dr. Jausz Béla személyi anyaga Törzslap Ny. sz. B/9. DE Humánpolitikai Osztály Kézirat

[12] A debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara által a Neveléstudományi Tanszék betöltésére kiírt pályázat elbírálásánál a Kari Tanács is az állás elbírálásánál előnynek tekintette ezt a fajta pedagógiai gyakorlatot. Így indokolt Dr. Bartha János egyetemi tanár: „A Jausz Béla előadásai {...} világos tagoltságúak, rendszeres felépítésűek, s az előadó azzal teszi őket szemléletessé, hogy állandóan konkrét példákat sző be a maga nagy pedagógiai gyakorlatából.” Dr. Jausz Béla személyi anyaga. 811/12. DE Humánpolitikai Osztály Kézirat.

IRODALOM

A Kisújszállási Református Gimnázium Értesítői 1920–1936-ig Móricz Zsigmond Gimnázium, Könyvtár, Kisújszállás

Jámbor György (1942): *A gimnáziumok ügyigazgatására vonatkozó rendeletek gyűjteménye*. I. II. kötet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest

Jausz Béla (1939): Tanárképzés – nemzetvédelem. In: Péterffy László (szerk.): *Emlékkönyv Pap Károly főiskolai (akadémiai és egyetemi) tanári működésének harmincadik évfordulójára*. Debrecen. 141.

Jausz Béla (1963): Életemről, munkámról... *Pedagógiai Szemle* XIII/6: 545–555.

Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem, Humánpolitikai Osztály. Kézirat.

Kiss Kálmánné (1994/95): Emlékezés a nevelés ügyének elkötelezett Jausz Bélára. In: *A Kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium Közgazdasági Szakközépiskola és Kollégium Értesítője*. 38–44.

Kiss Kálmánné, Szabó Lajosné, Szathmári István, Tallós Gyuláné született Jausz Judit, Vásáry István személyes visszaemlékezései

Móricz Zsigmond (1956): *Forr a bor*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest

Sík Sándor-Surján László (1998): *Magyar Cserkészvezetők könyve*. VI. bővített kiadás. Márton Áron Kiadó, Budapest

Szabó Lajosné (1975): Jausz Béla Kisújszálláson. In: Szabó Lajos (szerk.): *A Kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola Jubileumi Évkönyve*. Szolnoki Nyomda, Kisújszállás. 309–310.